

ಧೈಯವಸ್ತುವು ಒಂದು ದೇವತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಇರಬಹುದು. ಆ ರೂಪದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಧಕನು ಧ್ಯಾನಿಸಲು ಇಚ್ಛಿಸಬಹುದು. ಆಗ ದೃಷ್ಟಿ ದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಬುದ್ಧಿ ಅದರ ಅಂಗ. ಇಂಥ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅಂಗವತಿ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

೨. ಅನ್ಯವತಿ: ಈ ಬಗೆಯ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಗಳೆರಡೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಭಿನ್ನವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಸಾಲಗ್ರಾಮ. ಇದನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಇವೆರಡೂ ವಿಭಿನ್ನ ಸಂಗತಿಗಳು. ಹಾಗೆ ನೋಡಿದರೆ, ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಪ್ರತಿಮಾಪೂಜೆಯೂ ಅನ್ಯವತಿ ಉಪಾಸನೆಯೇ ಆಗಿದೆ.

೪. ನಿಧಾನವತಿ: ನಿಧಾನ ಎಂದರೆ ಸಂಕೇತ. ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಮೊದಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಶ್ವಮೇಧ ಯಜ್ಞದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವೇ ಮಾನಸಿಕ ಉಪಾಸನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅಖಂಡ ವಿಶ್ವದ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ಬಿಂಬಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ಮೂರ್ತವಸ್ತುವೊಂದನ್ನು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಅಮೂರ್ತ ತತ್ವದ ಸಂಕೇತವನ್ನಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಂದೇಹ ಬರಬಹುದು. ಹಿಂದೂಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹಲವಾರು ರೀತಿಯ ಧ್ಯಾನವಿಧಾನಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೂಧರ್ಮವು ಬಹುದೇವತಾ ಉಪಾಸನೆ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ ಧರ್ಮವೇ? ಈ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಯನ್ನು ಪ್ರಖ್ಯಾತ ವೈದಿಕ ವಿದ್ವಾಂಸರಾಗಿದ್ದ ಶ್ರೀ ಟಿ. ವಿ. ಕಪಾಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಅವರು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅದನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು: ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆಗಳು ಮತ್ತು ಸತ್ಯತತ್ವದ ಬಗೆಗಿನ ಹೇಳಿಕೆಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಆಯಾ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಅಧಿಕೃತವೆಂದೇ ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಭಿನ್ನ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳು ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದವು ಮತ್ತು ಅಮುಖ್ಯವಾದವು ಎಂದು ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಋಷಿಗಳು ಎಂದಿಗೂ ಪರಿಗಣಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಅನುಭವದ ಸತ್ಯಾಂಶಗಳು ಎಂದೇ ಅವುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಮಾನವಾದ ಮನ್ನಣೆ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವೆಂಬಂತೆ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ಹೇಳಿಕೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಭೂಮಿಕೆಯನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಅವರು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಸತ್ಯದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಎಲ್ಲ ವೈವಿಧ್ಯಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಋಷಿಮುನಿಗಳು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲದೆ, ಸತ್ಯವನ್ನು ಬಗೆಬಗೆಯ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ, ಹಲವಾರು ಮಾರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕ ಪಡೆಯಬಹುದು ಎಂದೂ ಅವರು ತಿಳಿದಿದ್ದರು.

೫. ಅನುಭೂತಿಯೆಂದರೆ ಭಗವಂತನ ಜೊತೆಗೆ ನೇರವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಹೀಗಾಗಿ ಅದು ಧರ್ಮದ ಜೊತೆಗೆ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅನುಭೂತಿಯು ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವವಾದ್ದರಿಂದ, ಅದನ್ನು ನೇರವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ. ಹೀಗಾಗಿ ಅನುಭೂತಿಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಇಚ್ಛಿಸುವವರು

ಅನುಭಾವಿಗಳ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವ ವೃತ್ತಾಂತ, ಆತ್ಮಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಜೀವನಚರಿತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಮೊರೆಹೋಗಬೇಕು. ಅಥವಾ ಅಂಥ ಅನುಭವವನ್ನು ಸ್ವತಃ ತಾವೇ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದ ಪ್ರಕಾರ, ಅನುಭೂತಿಯನ್ನು, ಅನುಭಾವಿಗಳ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವದ ಮೂಲಕವಷ್ಟೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯವು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ನೂರಾರು ಅನುಭಾವಿಗಳನ್ನು ನಾವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬಹುದು. ಪ್ರಾಚೀನ ವೈದಿಕ ಮುನಿಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು, ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದ ಅನುಭಾವಿಗಳಾದ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣ, ಶ್ರೀರಮಣ ಮಹರ್ಷಿ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಅರವಿಂದರು - ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಹಿಂದೂಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಡಕವಾಗಿರುವ ಅನುಭೂತಿಸತ್ತ್ವಗಳ ಜೀವಂತ ಪ್ರಮಾಣಪುರುಷರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ ಮಹತ್ವದ ಸಂಗತಿಯೆಂದರೆ, ಅವರೆಲ್ಲರ ಅಸೀಮ ಪ್ರೇಮ ಮತ್ತು ಸಂತಪ್ತ ಮಾನವತೆಯೆಡೆಗೆ ಅವರಿಗಿದ್ದ ಅಪಾರ ಅನುಕಂಪ. ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಇತಿಹಾಸವು ಇಂಥ ಜ್ಯೋತಿಪುರುಷರ ಯಶೋಗಾಥೆಗಳಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. ಆ ಎಲ್ಲ ಪುಣ್ಯಪುರುಷರ ನಡುವೆ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರು ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಅಖಂಡ ಸಾರತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರ ಜೀವನವನ್ನು ಲೋಕೋತ್ತರ ಘಟನೆಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬರಹಗಾರ ಕ್ರಿಸ್ಟೋಫರ್ ಇಶರ್‌ಹುಡ್ ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು Phenomenon ಎಂದು ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪದಕ್ಕೆ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಅರ್ಥಗಳಿವೆ: ೧. ಪರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದಾದ ಸಂಗತಿ ೨. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ ಅಥವಾ ಅದ್ಭುತವಾದುದು ೩. ಪ್ರತಿಭಾನ್ವಿತವಾದುದು ಅಥವಾ ಅತಿಶಯ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರ ಜೀವನ ಮತ್ತು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅವರ ಜೀವನವು ಒಂದು ತೆರೆದಿಟ್ಟ ಗ್ರಂಥದಂತೆ ಇತ್ತು. ಅದರ ಎಲ್ಲ ಘಟನೆಗಳನ್ನೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಘಟನೆಗಳು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವೂ ಅದ್ಭುತವೂ ಆಗಿದ್ದವು; ಅಲೌಕಿಕವೂ, ಅಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಆಗಿದ್ದವು. ಇವುಗಳಿಂದ, ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರ ಅಸೀಮ ಏಕಾಗ್ರ ಚಿತ್ತತೆ ಮತ್ತು ಅಪೂರ್ವ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರತಿಭೆಗಳು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಿತ್ತು. ಇವೆಲ್ಲವೂ, ಅವರು ಒಬ್ಬ ನಿಜವಾದ ಅನುಭಾವಿ ಮತ್ತು ಮಹಾನ್ ಸಂತರೆನ್ನುವುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತವೆ. ಒಬ್ಬ ನೈಜ ಅನುಭಾವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುವುದಕ್ಕೆ, ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಮಾನದಂಡವಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಅನುಭಾವಿಗಳು ಮತ್ತು ಅವರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಉನ್ನತ ಅನುಭೂತಿ - ಇವರಡೂ ಹಿಂದೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಇತಿಹಾಸದ ಶಿಖರಗಳಂತಿವೆ. ವಿಶ್ವದ ಯಾವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಪ್ರದಾಯದಲ್ಲೂ ಕಂಡುಬರದ ಶ್ರೇಷ್ಠಮಟ್ಟದ, ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ಮತ್ತು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಉದಾರವಾದ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ದೃಷ್ಟಿಯ ಭಗವದನುಭೂತಿಯನ್ನು ಹಿಂದೂಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ಇದೇ ಹಿಂದೂಧರ್ಮದ ಸಾರಸತ್ವವೂ ಆಗಿದೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರ ಜಾಗೃತಿಯ ಹರಿಕಾರ ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದ

ಸ್ವಾಮಿ ಭಜನಾನಂದ |

(ಹಿಂದಿನ ಸಂಚಿಕೆಯಿಂದ)

2. ಜೀವನವಿಧಾನವಾಗಿ ಸೇವಾಕಾರ್ಯ

೧೯ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಭಾರತೀಯ ಜಾಗೃತಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಕೊಡುಗೆಯೆಂದರೆ ಸೇವಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಜೀವನವಿಧಾನವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪನೆ ಗೊಳಿಸಿದ್ದು. ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಒತ್ತಿಹೇಳುವ ಹಾಗೆ, 'ತ್ಯಾಗ ಮತ್ತು ಸೇವೆ'ಗಳು ಯಾವತ್ತೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಎರಡು ಪ್ರಧಾನ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯ ಸೇವಾದರ್ಶವು ಕೆಲವು ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ:

ಅ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರ ಪ್ರಕಾರ, ಸೇವೆಯೆಂದರೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕೈಗೊಳ್ಳುವ ದಾನಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲ. ಅದು ಸಮಾಜವನ್ನು ಕುರಿತು ನಮ್ಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಧೋರಣೆ, ಜೀವನ ವಿಧಾನ. ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ, "ಯಾರು ಇತರರಿಗಾಗಿ ಬದುಕುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಮಾತ್ರವೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಉಳಿದವರು ಬದುಕಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸತ್ತಂತೆ ಇರುತ್ತಾರೆ."

ಆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಸ್ವಾಮೀಜಿ ನೈತಿಕತೆಯನ್ನು ನಿಸ್ವಾರ್ಥತೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಿದರು. ಈ ಬಗ್ಗೆ ಅವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ: "ನೈತಿಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ನೀಡಬಹುದಾದ ಒಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದರೆ ಇದು: 'ಯಾವುದು ಸ್ವಾರ್ಥವೋ ಅದು ಅನೈತಿಕತೆ, ಯಾವುದು ನಿಸ್ವಾರ್ಥವಾದುದೋ ಅದು ನೈತಿಕತೆ.'"

ಇ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ 'ಸೇವೆ' ಎನ್ನುವುದು ಬರಿಯ ನೈತಿಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲ, ಅದೊಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಾಧನೆ, ಅದರ ಗುರಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ. ಅದೊಂದು ಯೋಗ, ಕರ್ಮಯೋಗ.

ಈ. ನೈತಿಕ ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದಲೋ, ಕರ್ತವ್ಯವೆಂದೋ ಅಥವಾ ಅನುಕಂಪದಿಂದಲೋ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಸೇವೆ ಯೆನ್ನಲಾಗದು. ಸೇವೆಯೆಂಬುದು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ

ಜೀವಾತ್ಮನ ತಾದಾತ್ಮ್ಯದ ಸಹಜ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ. ಹೀಗಾಗಿ ಮಾನವಸೇವೆಯೇ ಭಗವಂತನ ಸೇವೆ.

ಉ. ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಸೇವಾ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯ ಇನ್ನೊಂದು ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಅದರ ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕತೆ - ಜಾತಿ, ಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಜನಾಂಗಗಳ ಭೇದಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಒಳಗೊಳ್ಳುವ ಸೇವಾಭಾವನೆ.

ಊ. ಲೌಕಿಕತೆ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕತೆಗಳ ನಡುವೆ ಯಾವುದೇ ತಾರತಮ್ಯ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು. ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಪ್ರಕಾರ ಎಲ್ಲ ರೀತಿಯ ಸೇವೆಯೂ ಪವಿತ್ರವೇ, ಧಾರ್ಮಿಕವೇ.

ಋ. ಬಡಜನರ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ: ಸೇವೆಯು ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಕ ವಾದರೂ, ಬಡವರು, ದಲಿತರು ಮತ್ತು ಉಪೇಕ್ಷಿತರ ಕಡೆಗೆ ವಿಶೇಷ ಗಮನವನ್ನು ನೀಡಬೇಕು ಎಂಬುದು ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾಗಿತ್ತು.

ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಸೇವಾದರ್ಶವು ಸಂಕಷ್ಟದಲ್ಲಿರುವ ಮಾನವತೆಯ ಸೇವೆಗೆ ತಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಮುಡುಪಾಗಿಡಲು ಸಾವಿರಾರು ಜನರನ್ನು ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿತು. ಭಾರತವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ನಂತರ ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಪ್ರೇರಕ ನುಡಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಲಿ ಸ್ಫೂರ್ತಿಪಡೆದ ನೂರಾರು ಸ್ವಯಂಸೇವಕ ಸೇವಾ ಸಂಘಟನೆಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿವೆ.

೪. ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಶಕ್ತಿಸಂದೇಶ

ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರ ಸಂದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದವು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದೆಂದರೆ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ನೀಶೆಯ ನಂತರ, ಯಾವ ಜಾಗತಿಕ ಚಿಂತಕನೂ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರಂತೆ ಪ್ರಬಲ, ಸ್ಫೂರ್ತಿದಾಯಕ ಮತ್ತು ಉದಾತ್ತವಾದ ಶಕ್ತಿಸಂದೇಶವನ್ನು ಇದುವರೆಗೂ ನೀಡಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆದರೆ ನೀಶೆ ಇತ್ತಿರದ ಬೋಧನೆಗಳಿಗಿಂತ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರ ಸಂದೇಶವು ಮೂರು ವಿಧಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ: ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ, ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರು ಬೋಧಿಸಿದ ಶಕ್ತಿಭಾವನೆಯು ತನಗೆ

ತಾನೇ ಒಂದು 'ಗುರಿ'ಯಲ್ಲ. ಇದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ಅದು ಸತ್ಯ, ಅಹಿಂಸೆ, ಸಹನೆ, ಪ್ರೀತಿ, ನ್ಯಾಯನಿರ್ಧಾರ, ಸಮಾನತೆ ಮುಂತಾದ ಇತರ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಧಾರ ಅಥವಾ ಸಾಧನ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಸ್ವಾಮೀಜಿ, ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಬೆಳೆಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಶಕ್ತಿಭಾವನೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರಾದರೂ, ಅವರ ಪ್ರಮುಖ ಧ್ಯೇಯ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಅಂಥ ಶಕ್ತಿಭಾವನೆ ಮಾತ್ರ ಭಾರತವನ್ನು ಒಂದು ಪ್ರಬಲ ಮತ್ತು ಮಹಾನ್ ರಾಷ್ಟ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಬಲ್ಲದು. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಸ್ವಾಮೀಜಿ, ದೈಹಿಕ ಮತ್ತು ಮಾನಸಿಕ ಶಕ್ತಿಯ ಆವಶ್ಯಕತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಎತ್ತಿಹೇಳಿದರಾದರೂ, ಅವೆಲ್ಲವೂ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿದೆ ಎಂದೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ, ತಮ್ಮ ಪ್ರವಚನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯ ಬಗ್ಗೆಯೇ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದರು.

ಕೇನೋಪನಿಷತ್ತಿನ ಋಷಿಯೊಬ್ಬರು ಹೀಗೆ ಉದ್ಘೋಷಿಸುತ್ತಾರೆ: 'ಆತ್ಮನಾ ವಿಂದತೇ ವೀರ್ಯಂ' - 'ಆತ್ಮನಿಂದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯ.' ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಋಷಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಈ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಿದ್ದರು. ವೈದಿಕಯುಗದ ನಂತರ, 'ಆತ್ಮ ಮಾತ್ರವೇ ಶಕ್ತಿಯ ಆಧಾರ'ವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಏಕೈಕ ಋಷಿಸದೃಶರೆಂದರೆ ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರೇ. ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಅವರ ನಂತರದ ವೇದಾಂತ ಬೋಧಕರು ಮನಸ್ಸೇ ಶಕ್ತಿಯ ಆಧಾರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದರು. ಆದರೆ, ಆತ್ಮವೇ ಆಂತರಿಕ ಶಕ್ತಿಯ ನೈಜ ಆಕರವೆಂಬ ವೈದಿಕ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದ ಕೀರ್ತಿ ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಈ ಉಪನಿಷತ್ತಿನ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗೆ ಸ್ವಾಮೀಜಿ, ಶ್ರೀಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಮಾಯೆ ಅಥವಾ ಅನಾದಿಯಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯ ಭಾವನೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರು. ವ್ಯಕ್ತಿಗತ ಜೀವಾತ್ಮವು 'ಬ್ರಹ್ಮನ್' ಅಥವಾ 'ಭಗವಂತ' ಎನ್ನುವ ಪರಮಾತ್ಮಚೈತನ್ಯದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗ ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಫಲನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಜೀವಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವಂತನ ಅನಂತ ಶಕ್ತಿಯಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಇದರಿಂದ ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ಈ ಸತ್ಯವನ್ನು ಜನರು ಅರಿತುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಮಾನವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು 'ಅಂತಸ್ಥವಾಗಿರುವ ದಿವ್ಯತೆ' (Potentially Divine) ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಆಂತರಿಕ ದಿವ್ಯತೆಯನ್ನು, ಅವಿದ್ಯೆಯ ಆವರಣವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುವುದೇ 'ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜೀವನ' ಎಂದು ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯ ತೆರೆಯು ಅನಾವರಣಗೊಳ್ಳುವ ವಿಧಾನವೇ ಯೋಗ. ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರು ತಮ್ಮ ಪ್ರವಚನಗಳು ಮತ್ತು ಬರಹಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ಬಗೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ ಕೇಂದ್ರತತ್ವವೇ ಇದು.

ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಆಂತರಿಕ ಶಕ್ತಿಯ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಜೀವಿಯಲ್ಲಿನ ಸುಪ್ತ ದಿವ್ಯತೆಯ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯನ್ನೇ ಆಧರಿಸಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದ ನಗರವೊಂದರಲ್ಲಿ ತಾವು ಮಾಡಿದ ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಹೀಗೆ ಕರೆನೀಡುತ್ತಾರೆ:

"ಓ ಆಧುನಿಕ ಹಿಂದೂಗಳೇ, ಸಮ್ಮೋಹಿನಿಯಿಂದ ಹೊರಬನ್ನಿ. ಇದರ ಮಾರ್ಗವು ನಿಮ್ಮ ಪವಿತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ನಿಮಗೆ ನೀವು ಬೋಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಿ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನಿಗೂ ಆತನ ನೈಜ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ. ಮಲಗಿರುವ ಆತ್ಮವನ್ನು ಕೂಗಿ ಕರೆಯಿರಿ. ಅದು ಹೇಗೆ ಜಾಗೃತಿಗೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ನೀವೇ ನೋಡಿ. ಸುಪ್ತಾತ್ಮವು ಸ್ವಪ್ನಜ್ಞೆಯ ಚಟುವಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೆದ್ದಾಗ, ಶಕ್ತಿ ಬರುವುದು, ವೈಭವ ಬರುವುದು, ಒಳಿತು ಹೊರಹೊಮ್ಮುವುದು, ಪವಿತ್ರತೆ ಮೂಡುವುದು ಮತ್ತು ನಾವು ಯಾವುದನ್ನು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವೆಂದು ಕರೆಯುವವೋ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕಟವಾಗುವವು."

ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರವಚನದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ: "ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳೂ ಈಗಾಗಲೇ ನಮ್ಮದಾಗಿವೆ. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣುಗಳ ಮುಂದೆ ಕೈಯನ್ನು ಒಡ್ಡಿಕೊಂಡು ಅಂಧಕಾರವೆಂದು ಅಳುತ್ತಿರುವವರು ನಾವೇ... ಕೈಯನ್ನು ಆಚೆಗೆ ಸರಿಸಿರಿ. ಅದೋ, ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಬೆಳಕೇ ಇದ್ದುದನ್ನು ಕಾಣುವಿರಿ. ಅಂಧಕಾರವೆನ್ನುವುದು ಎಂದೆಂದೂ ಇರಲೇ ಇಲ್ಲ. ದುರ್ಬಲತೆಯೆನ್ನುವುದು ಕೂಡ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಇರಲೇ ಇಲ್ಲ. ದುರ್ಬಲರೆಂದು ಅಳುವ ನಾವು ನಿಜಕ್ಕೂ ಮೂರ್ಖರೇ ಸರಿ. ಅಪವಿತ್ರರೆಂದು ಅಳುವ ನಾವು ನಿಜಕ್ಕೂ ಮೂರ್ಖರೇ ಸರಿ. ಮತ್ತು, ಯಾವತ್ತೂ 'ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳದಿರು. ಯಾವತ್ತೂ 'ನನಗೆ ಆಗದು' ಎಂದು ಹೇಳದಿರು. ಏಕೆಂದರೆ ನೀನು ಅನಂತನು. ಕಾಲ ಮತ್ತು ದೇಶಗಳು ಕೂಡ ನಿನ್ನ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದಲ್ಲಿ ಏನೂ ಅಲ್ಲ. ನೀನು ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಬಲ್ಲೆ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡಬಲ್ಲೆ. ಏಕೆಂದರೆ ನೀನು ಸರ್ವಶಕ್ತನು." ಈ ಬಗೆಯ ಉದ್ಘೋಷಗಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ, ಅದರಲ್ಲೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ, ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಿಚ್ಚಿಬ್ಬಿಸಿದವು. ಅವರ ಹೃದಯಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸ, ಧೈರ್ಯ ಮತ್ತು ಆಶೆಯ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದವು. ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರ ಶಕ್ತಿಪೂರಿತ ನುಡಿಗಳು ದೀರ್ಘಕಾಲದ ನಿರ್ದಯಿಂದ ಭಾರತದ ಜನಮಾನಸವನ್ನು ಜಾಗೃತಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವರನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರ ದಾಸ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದವು.

೯. ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾನತೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ನ್ಯಾಯಗಳ ಸಂದೇಶ:

ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾನತೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ನ್ಯಾಯಗಳ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಪ್ರತಿಪಾದಕರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು. ಬೇರೆಲ್ಲ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಸಮಾನತೆಯು ವರ್ಗಭೇದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದು ಜಾತಿಭೇದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಜಾತಿಯೆನ್ನುವುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸಾಮಾಜಿಕ ವರ್ಗೀಕರಣ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬನ ಸ್ಥಾನವು ಜನ್ಮದಿಂದ ಅಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಈ ಶ್ರೇಣಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಲೇರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಅವಕಾಶವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೂ ಸಭ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಹಿಂದೂ ಮಾನಸದಲ್ಲಿ ಆಳವಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವ ಸಂಸ್ಥೆಯಿದು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿದ್ದರು. ಹಾಗೂ ಇದನ್ನು ತೊಡೆದುಹಾಕಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ಹಿಂದಿನ ಸುಧಾರಕರು ಮತ್ತೊಂದು ಜಾತಿಯೊಂದನ್ನು ಹುಟ್ಟುಹಾಕಲು

ಮಾತ್ರವೇ ಶಕ್ತರಾದರು ಎನ್ನುವುದನ್ನೂ ಅವರು ಅರಿತಿದ್ದರು. ಜಾತಿ ಸಮಸ್ಯೆಗೆ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರ ಪರಿಹಾರವು ಮೂರು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳ ಮೇಲೆ ಆಧಾರಿತವಾಗಿತ್ತು:

೧. ಮೊದಲಿಗೆ, ಸ್ವಾಮೀಜಿ 'ಜಾತಿ'ಯನ್ನು 'ಧರ್ಮ' ದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿದರು. ಅವರ ಪ್ರಕಾರ, 'ಜಾತಿ' ಎನ್ನುವುದು ದುಡಿಮೆಯ ವಿಭಾಗದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಗೊಂಡ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯೇ ಹೊರತು ಒಂದು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಥೆಯಲ್ಲ.

೨. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಜಾತಿಪದ್ಧತಿಗೆ ಸ್ವಾಮೀಜಿಯವರ ಪರಿಹಾರ, ಈಗಾಗಲೇ ಮೇಲ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ, ಶಿಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಪ್ರಸಾರದ ಮೂಲಕ ಕೆಳವರ್ಗದವರನ್ನು ಉನ್ನತವರ್ಗದವರ ಮಟ್ಟಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದೇ ಆಗಿತ್ತು. ಇದೊಂದು ದೀರ್ಘಾವಧಿಯ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ, ಸರಿ. ಆದರೆ, ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಮಾನತೆ ಮಾತ್ರವೇ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಮಾನತೆಯ ಆಧಾರವಾಗಬಲ್ಲದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಗುರುತುಮಾಡಿ ತೋರಿಸಿದರು. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಯಾವುದೇ ಜಾತಿಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲ ಜೀವಿಗಳೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳು. ಇದರರ್ಥ ಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪರಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ.

೩. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ, ಜಾತಿ ಆಧಾರಿತ ಸವಲತ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಖಂಡಿಸಿದರು. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಜನರು ಸಂಪತ್ತು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಂತಾದ ಸೌಲಭ್ಯಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಕೆಳ ಜಾತಿಯವರಿಗೆ ಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ಶಿಕ್ಷಣದ ಅವಕಾಶಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಕಟುವಾಗಿ ಟೀಕಿಸಿದರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಅವರು ಇಂಥ ಉಪೇಕ್ಷಿತ ಜನರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಧನಸಹಾಯ ಮತ್ತು ಬೌದ್ಧಿಕ ನೆರವನ್ನು ಕೂಡ ನೀಡಬೇಕೆಂದು ಒತ್ತಾಯಿಸಿದರು. (ಆಧುನಿಕ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸರ್ಕಾರವು ಮೀಸಲಾತಿ ನಿಯಮದ ಮೂಲಕ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆ.)

೧೦. ಧರ್ಮಸಾಮರಸ್ಯ

ಸಾಮರಸ್ಯ ಮತ್ತು ಸಮ್ಮತಿಗಳು ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಆದರೆ ಅದು ಇತರ ಧರ್ಮಗಳ ಸರಿಯಾದ ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಮೇಲೆ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರದ ಪ್ರಾರಂಭಿಕ ನಿಲುವಾಗಿತ್ತು. ನಿಜವಾದ ಧರ್ಮ ಸಾಮರಸ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಸುಸಂಬಂಧವಾದ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ತಾತ್ವಿಕ ಪರಿಕಲ್ಪನೆ. ಅದರ ಆಧಾರಸ್ತಂಭಗಳೆಂದರೆ ವಿವಿಧ ಧರ್ಮಗಳ ನೈಜ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಸಾಮರಸ್ಯದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯ ಅನುಭೂತಿ. ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರೇ ಇದರ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರವರ್ತಕರು ಎನ್ನಬಹುದು. ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರು ತಮ್ಮ ಗುರುದೇವರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಭಾರತದ ವಿವಿಧ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚುರಪಡಿಸಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಅವರು ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರ ಧರ್ಮಸಾಮರಸ್ಯದ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ಕೆಲವು ಸಂಬಂಧಿತ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನೂ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವು ಹೀಗಿವೆ:

೧. ಎಲ್ಲ ಜಾಗತಿಕ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸತ್ಯವಾದುವು. ಏಕೆಂದರೆ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಪರಮಾರ್ಥವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಯವಾಗಿ ಹೊಂದಿವೆ.

೨. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧರ್ಮವೂ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನದೇ ಆತ ವಿಶಿಷ್ಟ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತದೆ.

೩. ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳು ಕೂಡ ಅನಾದಿಯೂ ಸೀಮಾಂತಿತವೂ ಆದ ವಿಶ್ವಧರ್ಮದ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗಗಳೇ ಆಗಿವೆ.

೪. ಯಾರೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯವಿಲ್ಲ.

೫. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯೂ ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಾಗಿ ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಅದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಇತರ ಧರ್ಮಗಳ ಉತ್ತಮ ಮೌಲಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹಾರ್ದಿಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

೬. ಧರ್ಮಸಾಮರಸ್ಯವು ಸಹಜವಾದ ಒಂದು ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ. ಅದೇನೂ ಕೃತಕವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಸಬೇಕಾದ ಸಂಗತಿಯಲ್ಲ. ಇದು ಈಗಾಗಲೇ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವ ವಾಸ್ತವ ಸಂಗತಿ. ಮುಲ್ಲಾಗಳು, ಪುರೋಹಿತರು ಮತ್ತಿತರ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮುಖಂಡರು ಈ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಾಮರಸ್ಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅಪ್ರಬುದ್ಧ ವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಹದಗೆಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ, ಅಷ್ಟೇ.

ಅ. ಭಾರತ ದೇಶದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಅಂಗವಾಗಿರುವ ಇಸ್ಲಾಂ ಧರ್ಮದ ಅಸ್ತಿತ್ವವು ಐತಿಹಾಸಿಕ ತಥ್ಯವೆಂದು ಸ್ವಾಮೀಜಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿದ್ದರು. ಅದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಆಶಿಸಿದ್ದರು. ಹಾಗೆಯೇ, ಇಸ್ಲಾಂ ಮತ್ತು ಹಿಂದೂಧರ್ಮಗಳ ಸಂಘಟಿತ ಶಕ್ತಿಯು ಭಾರತದ ಐಕ್ಯತೆ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿವರ್ಧನೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕ ಎಂದೂ ಅವರು ಪರಿಗಣಿಸಿದ್ದರು. ತಮ್ಮ ಒಬ್ಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಅಭಿಮಾನಿಗೆ ಬರೆದ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ಅವರು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ: "ನಮ್ಮ ಮಾತೃಭೂಮಿಗೆ, ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ, ಹಿಂದೂಧರ್ಮ ಮತ್ತು ಇಸ್ಲಾಂಧರ್ಮ - ವೇದಾಂತದ ಮಿದುಳು ಮತ್ತು ಇಸ್ಲಾಂ ದೇಹ - ಇದರ ಬೆಸುಗೆಯೊಂದೇ ಆಶಾದಾಯಕ ಸಂಗತಿ. ನನ್ನ ಅಂತರಂಗದ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ನಾನು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ - ವೈಭವಯುತವೂ ಅಜೇಯವೂ ಆದ ಪರಿಪೂರ್ಣ ಭವಿಷ್ಯಭಾರತವು ಇಂದಿನ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಸಂಘರ್ಷಗಳ ನಡುವಿನಿಂದಲೇ ಒಡಮೂಡುವುದು."

ಆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅಸ್ಥಿತೆಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ವಿಶ್ವಧರ್ಮವಾಗಿ ಒಗ್ಗೂಡುವವು. ಹೀಗಾಗಿ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣ ಮತ್ತು ಸ್ವಾಮಿ ವಿವೇಕಾನಂದರು ಬೋಧಿಸಿದ ಧರ್ಮಸಾಮರಸ್ಯದ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಭಾರತೀಯ ರಾಜಕೀಯ ಮುಖಂಡರು ನೀಡಬೇಕಾಗಿತ್ತು ಎಂದೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅವರು ಹೃದಯಹೀನವೂ, ನಿರ್ವೀರ್ಯವೂ ಆದ 'ಧರ್ಮನಿರಪೇಕ್ಷತೆ'ಯನ್ನು, 'ಧರ್ಮಸಾಮರಸ್ಯಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅನುಸರಿಸಿದರು. ಈ ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಭಾರತವು ಧರ್ಮದ ಆಧಾರದ